

Skorka Renáta

ÉRDEKHÁZASSÁGOK, KÉNYSZERMÁTKASÁGOK

A dinasztikus megállapodások politikai, gazdasági és jogi jellemzői
a 14. századi Magyar Királyságban*

A középkori Európában az egymással viszálykodó uralkodók békeszerződéseiket s az országaik között létrejövő szövetségeket, ha lehetőség kínálkozott rá – márpedig az legtöbbször adódott –, családi szálak erősítésével igyekeztek megpecsételni. A tárgyalóasztal mellett, az aktuális diplomáciai érdekek és politikai játszmák függvényeként kialakított házasságkötések érintettjei olykor még meg sem született utódok, gyakrabban egymással már egyébként is rokonságban álló, rendszerint a törvényes kort be nem töltött gyermekek voltak. A jegyesek helyzetét tovább bonyolíthatta, ha negyedízigeni rokonsági körön belül álltak egymással, ekkor ugyanis a friggyel megpecsételő egyezés sorsa a Szentszék pillanatnyi jóindulatán és akaratán is múltott. Ráadásul a külpolitikai és diplomáciai érdekek gyorsabban változhattak, fordulhattak esetlegesen visszájukra annál, mint hogy az érintett felek közötti nász megvalósult volna, így a már szigorúan szabályozott kötelékek felbontását követően a gyermekek gyakorta kényszerültek egyik mátkaságból a másikba. Ennek természetesen kedvezett, hogy a jegyeseknek amúgy sem igen adódott lehetőségük bensőségebb kapcsolat kialakítására egymással. A korszak házassági szerződéseinek megkötésekor a politikai és a dinasztikus érdekeken túl jogi és gazdasági szempontok szintúgy komoly hangsúlyt kaptak. A középkori házasságkötések kivétel nélkül együtt jártak előre meghatározott jövedelmek, illetve birtokok feletti rendelkezési jogok átengedésével. Az alábbiakban nem az Anjoukor dinasztikus házasságainak történetét vizsgáljuk, hanem azokat a dinasztikus kapcsolatok kialakulásában szerepet játszó politikai, jogi és gazdasági tényezőket, amelyek a magyarországi Anjouk és a szomszédos uralkodóházak között létrejött eljegyzések és házasságkötések kötelező elemeivé és intézményeivé váltak.

Házasságra szerződve

1318 májusában a hatalma megszilárdításán és az ország újraegyesítésén fáradozó első magyarországi Anjou-uralkodó támogatókat keresve, a cseh királlyal való szövetkezés reményében és tervével indította útnak háromfős küldöttségét a

---

* A tanulmány a Lendület Középkori Magyar Gazdaságtörténet Kutatócsoport (LP2015-3/2021) támogatásával készült.

Luxemburgok prágai udvarába. I. Károly az együttműködést János király egyik húgának nőül vételével kívánta megerősíteni. Az ajánlat hallatán a cseh uralkodó nem is habozott lánytestvéreit Luxemburgból rögvest Königsalba vitetni, ahol a magyar király megbízottjaira, Szécsényi Tamásra, unokatestvérére, Kacsics nembe-
 li Simonra és egy István nevű tolmácsra hárult a nem kisebb feladat, mint kiválasztani Károly második hitvesét, a Magyar Királyság következő királynéját. A lányok szemrevételezésén Péter königsalai apát is részt vett, tőle tudjuk, hogy Luxemburgi Beatrix és nővére, Mária ekkor még nem töltötték be a tizenegyedik életévüket. A szerzetes a mustra legfőbb szempontjait sem hallgatja el, mint kiderül, a magyarországi követek a két grófnő arcvonásait, testalkatát és járását egyaránt szemügyre vették, majd az ifjabb mellett döntöttek. Ezt követően Beatrixet a Boldogságos Szűz oltára előtt, harangzúgás közepette eljegyezték (*desponsatur*) a távollévő magyar király követével.¹ A követek a csehországi tárgyalások alkalmával bizonyosan házassági szerződést is aláírtak, amely rendszerint érintette a menyasszony átadásának kérdését, illetve részletezte a leány kezével járó hozomány és az őt megillető hitbér nagyságát. Ezekről azonban Beatrix esetében hallgatnak forrásaink. Beszámolóit kapunk ugyanakkor a dinasztikus házasságkötés előtt elengedhetetlen mustráról, amelyen – természetesen szigorúan az utódok sikeres fogantatását és világra hozatalát szem előtt tartva – a jövőbeli hitves fizikai adottságait és testi épségét tekintették meg. Ez utóbbiért, miként arról a későbbiekben még esik szó, a mátká átadásáig a szülői udvar vállalta a felelősséget olyannyira, hogy ha abban károsodás következett be, a másik fél a házasságkötésre tett esküje alól is jogi felmentést nyerhetett. Beatrix testi épségében azonban nem esett kár, már csak azért sem, mert átadása a szerződés-kötést követően igen hamar megvalósult, forrásunk szerint a morva–magyar határon.² Az esztendő novemberében már számolhatunk I. Károly és Beatrix egybekelésével.³ Házasságuk nem mondható hosszú életűnek, hiszen a királyné 1319 novemberében elhalálozott, s Károly nem is habozott újabb feleség után nézni, legalábbis erről árulkodik egy, a tiroli grófok számadáskönyvében fennmaradt bejegyzés, amely szerint 1319-ben a karintiai herceg udvarában Magyarországról házasság ügyében érkező követséget fogadtak. Károly fontolóra véve az utódlás

¹ Die königsaler Geschichtsquellen mit den Zusätzen und der Fortsetzung des Domherrn Franz von Prag. Hrsg. Johann Loserth. Wien 1875. (a továbbiakban: Die königsaler Geschichtsquellen) 400.; Károly és Luxemburgi Beatrix házasságának előzményeihez lásd *Skorka Renáta*: Luxemburgtól Váradig. Beatrix magyar királyné története. In: Nagyvárad és Bihar az Árpád-kor végén. Tanulmányok Bihar ország történetéről III. Szerk. Zsoldos Attila. Nagyvárad 2016. 175–190.; Károly házasságkötéseiről lásd *Csukovits Enikő*: Az Anjouk Magyarországon. I. Károly és uralkodása (1301–1342). Bp. 2012. 109–113.

² Nec longo post per nuntios solempnes regis Karoli haec tenella puella in metis Moraviae et Ungariae reverenter suscipitur – Die königsaler Geschichtsquellen 400.

³ *Skorka R.*: Luxemburgtól Váradig i. m. 193.

nyomasztó terhét, valószínűleg nem VI. Henrik karintiai herceg, tiroli gróf, rövid ideig – 1306-ban, majd 1307–1310 között – cseh király 1317-ben, illetve 1318-ban született lányainak egyikét szemelte ki magának nőül, hanem egy sokkal érettebb hercegnő kegyeit kereste, méghozzá a forrás szerint Erzsébet karintiai hercegnőt,⁴ akit alkalmasint nem azonosíthatunk mással, mint Henrik unokahúgával.

Noha a várva várt örökösökkel Erzsébet karintiai hercegnő 1322 után Péter szicíliai uralkodót örvendeztette meg, a magyar király sem marad fiúutód vigasza nélkül. A szintén Erzsébet névre hallgató harmadik feleségétől, I. Ulászló lengyel király lányától 1324-ben megszületett ugyanis első fiúgyermek, László. A fiú alig tölthette még be harmadik életévét, mikor apja külpolitikai terveiben szerepet kapott. Károly látva a Habsburg- és a bajor Wittelsbach-hercegek 1325 és 1326 között egyre erősödő közeledését egymáshoz, kellő elővigyázatossággal maga is szorosabbra fonta a szövetség szálait északi szomszédjával. Habsburg támadás esetére, védekezés céljából 1327. február 13-án Nagyszombatban együttműködést kötött a korábban említett Luxemburgi János cseh királlyal. A két uralkodó kölcsönösen megfogadta, hogy amennyiben a Habsburgok részéről támadás érne valamelyiküket, számíthatnak a másik támogatására, ha azonban kettejük közül intéznie támadást valamelyik az osztrák tartományok ellen, a másik semleges marad.⁵ Ezt a kétoldalú kötelezettségvállalást erősítették meg Lászlónak és János nyolcéves, Anna nevű lányának jövőbeli házasságára vonatkozó szerződéssel, amelynek részletei az okiratban kétségkívül hangsúlyosabb szerepet kapnak, mint a politikai együttműködés elemei. Ennek keretében meghatározták, hogy mindkét fél mielőbb követeket küld Avignonba (*ad ipsam sedem apostolicam nostros nuncios destinare*), annak érdekében, hogy a Szentszéktől az egybekeléshez szükséges diszpenzációt megszerezzék; erre azért mutatkozott szükség, mert mindkét gyermek I. Rudolf római király dédunokája volt.⁶ Az előirányzott tervek szerint a pápai engedély megszerzését követően fél éven belül (*infra sex menses*) egy általuk meghatározott helyen a két gyermeket hivatalosan összeházasítják (*matrimoniali federe*). A felek számítottak arra is, hogy a szentszéki döntés elhúzódik, s XXII. János pápa a felmentést nem adja meg azonnal, ezért a két király háromesztendőnyi időtartamot kijelölve elhalasztotta a házasság megkötését, megfogadták azonban, hogy ez idő alatt is azon fáradoznak majd, hogy

⁴ Nuntio de Ungaria missa pro matrimonia domine Elizabete ducisse Karinthiae – Bayerisches Hauptstaatsarchiv, Auswärtige Staaten, Literalien Tirol 11, fol. 110r. Köszönettel tartozom Péterfi Bencének, hogy a forrásról készült fényképet a rendelkezésemre bocsátotta. A bejegyzésre a figyelmet Otto Stolz munkája hívta fel (*Otto Stolz: Der geschichtliche Inhalt der Tiroler Landesfürsten von 1288–1355. Innsbruck 1957. 35–36.*).

⁵ A nagyszombati szövetség előzményeiről lásd *Skorka Renáta: A csökkentett vámtarifájú út kialakulása I. Károly uralkodása alatt. Történelmi Szemle 55. (2013) 452–456.*

⁶ Anna Juttának, másként Gutának, Habsburg Rudolf lányának unokája volt, vagyis I. Károly magyar király anyja, Klemencia és Jutta édestestvérek voltak.

az engedélyért újra és újra folyamodjanak a Szentszékhez. A diszpenzáció sikeres megszerzését követően Anna átadásával megvárják, amíg tizenkettedik életévébe – amely korszakunkban a törvényes kor határát jelentette – lép,⁷ s akkor János király elküldi lányát a Magyar Királyság határához férje, László számára. Az oklevél nem tér ki rá, de Luxemburgi Beatrix példáján láthattuk, hogy a két ország határán történhetett volna meg az ara átadása a magyar fél számára. A nagyszombati szerződésben leírtaknak megfelelően tudjuk, hogy Károly el is küldte Avignonba követét, György budai polgár személyében azzal a levéllel,⁸ amely a vérrokonság jelentette akadály alól felmentést kért. XXII. János pápa még ugyanabban az esztendőben, tehát 1327 decemberében nem is késlekedett a magyar uralkodót biztosítani a diszpenzáció megadásáról.⁹ Feltehetően a cseh király is hasonlóképpen járt el, ennek következtében bő másfél évvel a nagyszombati megállapodást követően 1328. szeptember 8-án kiállította az engedélyt tartalmazó oklevelét,¹⁰ amely dokumentum tartalmát tekintve méltán bizonyítja, hogy a Szentszék szerepe az effajta folyamodványoknál nem számított pusztán formalitásnak a korban, sokkal inkább arra vall, hogy komolyan rajta tartotta hüvelykujját az európai diplomácia ütőerén. A szent- atya azontúl, hogy kifejezte a cseh és a magyar uralkodó szövetsége feletti örömét, a két gyermek egybekelését azért is támogatta, mert Anna és László frigye a cseh és a lengyel király közötti megbékélés lehetőségével is kecsegtetett, lévén László – ahogy fentebb utaltunk rá – anyai ágon I. Ulászló lengyel király unokája volt.

Az 1327. évi nagyszombati házassági szerződés további rendelkezéseket is megfogalmazott, olvashatunk benne ugyanis olyan intézményekről, amelyek említése Beatrix és Károly házassága kapcsán nem maradt fenn, jelesül a hozományról és a hitberről. Előbbi a lány részére a házaselet terheinek fedezetére az apjától származó vagyont jelenti, amely a házasság fennállása alatt kikerül az ara felmenőinek és rokonságának rendelkezési köréből, utóbbin pedig a férj által a felesége számára a házasságkötés alkalmával az asszony vagyoni helyzetének erősítése céljából lekötött, a férj halála esetén az özvegy megélhetését szolgáló javakat értjük.¹¹ A cseh és a magyar király nagyszombati megállapodásában kifejti, hogy Anna átadását követően egy esztendő áll apja rendelkezésére, hogy a

⁷ *Wenzel Gusztáv*: A magyar magánjog rendszere I. Bp. 1885. 152.

⁸ György budai polgár követségére lásd *Maléth Ágnes*: A Magyar Királyság és a Szentszék kapcsolata I. Károly korában (1301–1342). Pécs 2020. 152–153., 283.

⁹ *Vetera monumenta historica Hungarum sacram illustrantia I–II*. Edita ab Augustino Theiner. Romae 1859–1860. (a továbbiakban: *Vet. Mon.*) I. 800. sz.

¹⁰ *Vet. Mon.* I. 798. sz. Az okirat az 1327. évnél szerepel, mivel azonban a dokumentum XXII. János pápaságának 12. évében, szeptember 8-án kelt, és az egyházfő megválasztása 1316 augusztusában, beiktatása az azt követő szeptember 5-én történt, az oklevél kiadási éve helyesen 1328.

¹¹ *Eckhart Ferenc*: Magyar alkotmány- és jogtörténet. Bp. 1946. 369., 371.; *Illés József*: A magyar házassági vagyonyjog az Árpádok korában. Bp. 1900. 9., 42.

morvaországi Magyarbrodon tízezer márka cseh garast (márkánként ötvenhat garással számolva)¹² hozomány címén átadjon (*nomine dotalicii assignare*). Az összeg nagyságára nézve a határozat rendkívül körültekintően azt is hangsúlyozza, hogy miután a magyar fél átveszi a summát, a cseh királynak még garantálnia kell a pénzt szállító személyek biztonságos közlekedését Trencsén váráig. Cserébe Károly is fiának hitbérére (*pro dotalicio sepedicti filii nostri*) biztosított tizenötezer márka ezüstöt.¹³ Az említett összegek a házasságban Anna anyagi biztonságát hivatottak szolgálni, jól látszik ez abból is, hogy az együttesen huszonötezer márkát kitevő összeg fejében a magyar uralkodó birtokokat kötött le, méghozzá olyan területeken, amelyek a Magyar Királyságban bizonyíthatóan már az előző század óta királynéi kezén voltak, ez alkalmasint azt jelenti, hogy a nagyszombati szerződés megfogalmazásakor éppen Piast Erzsébet birtokolta őket. Az Anna által hozott tízezer márkát ugyanis – az oklevél megfogalmazása szerint – királynéi városokban (*in civitatibus reginalibus*) és falvakban kötötték le. A felsorolásban szereplő települések között nagy számban tűnnek fel a királynéi birtokállomány részét képező, elsősorban a Somogy megyei segesdi ispánsághoz¹⁴ tartozó mezővárosok és falvak: Segesd, Lábod, (Kálmán)csehi, (Alsó)aranyos, Szabás, Nagyatád és Kisatád, Bolhás, Ötvös, Darány, (Erdő)csonkonya, Újlak és a Verőce megyei Verőce, Szentambrus és azok valamennyi tartozéka, illetve haszonvétele. A tizenötezer márkáért a 13. században szintén a királynéi magánuradalmak közé tartozó¹⁵ teljes Pozsega megyét kötötték le, valamennyi várával, városával, falujával, mezővárosával és minden tartozékával. A korszak dinasztikus érdekeket szem előtt tartó felfogásában sikeresnek azt a házasságot tekintették, amely termékenynek bizonyult, s lehetőség szerint fiúutódok születtek belőle. Ezen szempontokat sem hagyta figyelmen kívül a nagyszombati szerződés, amely megszabta, hogy László elhalálása esetén, ha egy vagy több fiúutóda lenne, a Magyar Királyságot ők öröklék, azaz az Anna számára lekötött területek is tulajdonukba kerülnek. Ha csak lányaik lennének, azok a Magyar Királyságban meghonosodott szokás szerint örökölnék majd. Ha azonban a házasság a középkori értelemben nem bizonyul sikeresnek, vagyis gyermektelen marad, László halála

¹² Az 56 garasos cseh márkát egy budai márka közönséges ezüsttel tekintették azonos értékűnek, és a 14. század első felében 56 garas 3,5 aranyforinttal volt egyenlő. *Engel Pál: A 14. századi magyar pénztörténet néhány kérdése. Századok 124. (1990) 34.*

¹³ A forrás mindkét esetben a dotalícium kifejezést használja, amelyet Anna esetében azért értelmezzük hozományként, mert a cseh királyi hercegnő által hozott összeg gyermektelenség esetén a rendelkezés értelmében visszazáll annak családjára. László esetében a dotalícium kifejezést Werbőczy meghatározása alapján értelmezzük hitbérként. *Vö. Magyar Törvénytár 1000–1895. Werbőczy István Hármaskönyve – Corpus Juris Hungarici. Millenniumi emlékkiadás 2. Szerk. Márkus Dezső. Bp. 1897. (a továbbiakban: Hármaskönyv) 172.*

¹⁴ *Zsoldos Attila: Az Árpádok és asszonyaik. A királynéi intézmény az Árpádok korában. Bp. 2005. 43.*

¹⁵ *Uo. 171.*

után az özvegy Anna élete végéig élvezheti a somogyi, a verőcei és a pozsegai birtokállományt egyaránt, s amikor távozik az élők sorából, az általa hozott tízezer márkát vissza kell szolgáltatnia apjának, vagyis a cseh királynak, illetve az akkor élő törvényes örököseinek. Ameddig pedig ez a visszafizetés nem történik meg, a tízezer márkáért lekötött somogyi és verőcei birtokegyüttest János király és utódai élvezhetik. Azt is szabályozták a házassági szerződésben, hogy a magyar uralkodó a kérdéses összeget Trencsénben fizesse vissza úgy, hogy garantálja a summa biztonságos elszállítását a morva határig. Az oklevél nem tartalmazza, de a középkorban érvényes birtok- és kötelmi jogból, valamint a házassági vagyongjából egyenesen következik, hogy a László által biztosított hitbér Anna halálával visszaszáll a férj családjára, azaz vélhetően az éppen aktuális királyné újfent birtokba veheti. A dinasztikus házasság fiaskója esetén tehát mindkét uralkodócsalád visszakapja azt, amit a házasság megkötésekor, úgymond a siker érdekében befektetett a frigybe. Ez a jelenség, továbbá az, hogy a hitbér fejében kötelezően birtokokat kötnek le a feleség számára, nem csupán az uralkodói családok esetében tekinthető bevett eljárásnak a korszakban.

Az 1327 februárjában megfogalmazott nagyszombati szövetséglevélben oly körültekintően szabályozott házasságkötés Luxemburgi Anna és Anjou László között azonban nem következhetett be a szerződésben kikötött időpontban, tehát a pápai diszpenzációt követő fél éven belül, ahogy arra sem került sor, hogy Anna tizenkettedik életévében átadasson a magyar udvarnak, ugyanis László a nagyszombati egyezség aláírásának második évfordulóján, 1329 februárjában (alig négyesztendősen) meghalt. A korszakban kötött házassági szerződések az ilyen esetekre is felkészültek, János király és Károly király is egyaránt megfogalmazták, hogy a gyermekeik közötti házasság tervének zátonyra futása nem szülhet vizsályt a felek között, nem húzhatja keresztül a politikai együttműködés szándékát, a kölcsönös segítségnyújtást. Sőt, elővigyázatosan azt is írásba foglalták a nagyszombati szerződésükben, hogy ha egyikük távozna az élők sorából, ennek gyermekeit, illetve azok jogait és javait a másik uralkodó megvédelmezi. Ilyen körülmények között nem meglepő, hogy Anna és László meghiúsult nászát követően 1338. március 1-jén a Luxemburgok és a magyar Anjouk újabb kísérletet tettek az 1332 novembere óta fennálló szövetségi viszonyuk¹⁶ szorosabbra fűzésére. I. Károly és felesége, Piast Erzsébet, valamint János király és fia, Károly morva örgróf ezúttal is a már fentebb tapasztalt körültekintéssel jártak el, midőn az ekkor tizenkétesztendő magyar trónörökös, Lajost és az örgróf ez idő szerinti egyetlen gyermekét, Margitot egymással eljegyezték. A Visegrádon kötött megállapodás értelmében a cseh fél kötelezte magát, hogy a leányt – akiről tudjuk,

¹⁶ *Skorka R.*: A csökkentett vámtarifájú út i. m. 460., 469.

hogy még 1342-ben sem tekintették törvényes korúnak – 1339. szeptember 29-én Brünn városában átadja az ott megjelenő magyar követeknek, az átadásra azonban csak akkor kerülhet sor, ha az elkövetkezendő másfél esztendőben nem szenved el olyan testi sérülést (*talem corporalem non patiatur defectum*), amely miatt Lajos jogosan visszautasíthatná, és felbonthatná jegyességüket. A hozomány és a hitbér kérdése 1338-ban is hangsúlyossá vált, ezek szerint a brünni átadáskor szintén megjelenő örgróf a magyar megbízottaknak átad egy oklevelet, melyben hozomány címen (*pro titulo dotis et dotalici*) tízezer márka prágai garast ígér – ezúttal márkánként hatvannégy garassal számolva – lánya kezével.¹⁷ Az összeg fejében vagy megfelelő zálogokat köt le, vagy kezeseket köteles állítani, s a kifizetésre az átadástól számított egy esztendő áll rendelkezésére, ha pedig a meghatározott időben csak a felét teljesíti, a másik részére továbbra is zálogot kell lekötnie. A morva örgróf lányával tehát némileg tekintélyesebb hozomány járt, mint 1327-ben Annával, igaz azonban az is, hogy a kifizetés nem azonnal és nem egyösszegben történt, s az eltérés a pénz értékének romlásával is magyarázható. A magyar fél hasonlóan a nagyszombati szerződéshez, ezúttal is tizenötezer márkát ígér az Anjou-herceg hitbéreként (*ratione donationis propter nuptias*),¹⁸ a már korábban megismert módon ezen huszonötezer márka fejében lekötötték Szeged és Hasznos, más néven Becse várakat (*castra nostra, videlicet Zegedienum et Hazinis alio nomine Beche*) tartozékaikkal.¹⁹ Az okirat ugyan nem említi, hogy a kérdéses birtokok a királynéhoz tartoznának, mivel azonban a szegedi és a becsei uradalmak még 1382-ben is kimutathatók a királyné kezén,²⁰ levonhatjuk azt a következtetést, hogy a beházasodó leányoknak hitbérként és hozományuk fejében az Anjou-udvar olyan birtokokat és jövedelmeket kötött le, amelyek egyébként is a királynét illették. Kikötötték továbbá, hogy Margit a fenti jószágokat majd a cseh házassági jog szokásainak megfelelően (*iuxta consuetudinem nuptialis iuris regni Bohemiae*) bírhatja, ami nem jelenthetett mást, mint az 1327-ben Anna esetében részletezett jogrendet. Noha a visegrádi szerződés pontjait március 22-én Károly

¹⁷ A 64 garasos cseh márkát egy budai márka finom ezüsttel tekintették azonos értékűnek, és a 14. század első felében 64 garas 4 aranyforinttal volt egyenlő. *Engel P.*: 14. századi magyar pénztörténet i. m. 34.

¹⁸ A hitbérként való értelmezése: *dos est donatio propter nuptias uxori a marito facta*. Vö. *Illés József*: A magyar házassági vagyonjog az Árpádok korában. Bp. 1900. 16. 1. jegyz.

¹⁹ *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae*. Urkundensammlung zur Geschichte Mährens I–XV. Hrsg. Berthold Bretholz et al. Brünn 1836–1903. (a továbbiakban: CDM) VII. 136–137.; Anjou-kori oklevéltár I–XV., XVII–XXXVIII., XL., XLII., XLVI–XLIX., L. Szerk. Almási Tibor et al. Szeged–Bp. 1990–2020. (a továbbiakban: AOkl.) XXII. 97. sz.

²⁰ *Zsoldos A.*: Árpádok és asszonyaik i. m. 180., Becse és Szeged vára még Luxemburgi Zsigmond halálát követően is kimutatható királynéi kézen. Vö. *C. Tóth Norbert*: Szilágyi Erzsébet „udvara”. In: Márvány, tárház, adomány. Gazdaságtörténeti tanulmányok a magyar középkorról. Szerk. Kádás István – Skorka Renáta – Weisz Boglárka. Bp. 2019. 55.

örgróf és felesége, Blanka Valois-hercegnő is külön oklevélbe foglalta, mintegy azok megtartását magukra nézve is kötelezőnek elismerve, nem tudjuk, hogy Margit átadására pontosan mikor került sor, de bizonyosan még I. Károly életében megtörtént, miként arról Lajos 1342 augusztusában immáron magyar uralkodóként kiállított oklevele tanúskodik. Ebben ígéretet tett arra, hogy az elkövetkezendő négy esztendőben feleségül fogja venni az egyelőre törvényes kort el nem ért Margitot, s érvényben tartja a felek által korábban a házasságkötéssel kapcsolatban megfogalmazott dokumentumokat. Ezek közé sorolja azt, amely akkor született, amikor mennyasszonyát szülei udvarába átadták azzal a céllal, hogy a szokásokat és a magyar nyelvet megismerje.²¹ Míg tehát 1327-ben a házasságkötést a törvényes kor elérése előtt tervezték, és az átadással megvárták volna Anna tizenkettedik életévét, addig 1338-ban Margit kiadására már a törvényes kor előtt sort kerítettek, s a menyegzővel várták meg a mátká tizenkettedik életévét. Olybá tűnik, hogy Lajos és Margit házasságát 1344 februárjával már elkönnyvelhetjük,²² a frigy azonban nem tekinthető hosszúnak, és a kor felfogásában sikeresnek sem. 1349 szeptemberében a királyné utódokat nem hagyva maga után a pestisjárvány áldozataként életét vesztette, így hozománya valószínűleg visszaszállt családjára. Az 1327. és az 1338. évi házassági szerződéseket nem tekintjük egyedi eseteknek, valamennyi dinasztikus kapcsolat megalapozásakor hasonlókkal számolhatunk. Mint látható, ezeknek kardinális eleme volt a házassági vagyonjog kérdésének szabatos rendezése, már csak azért is, mert a különböző járandóságok jogcímének megnevezésében a Magyar Királyságban sem mutatkozik következetesség, továbbá az érintett országok és tartományok jogrendje sem egységes. A kevésbé részletező megállapodások eltérő értelmezéséből idővel vizályt fakadhatott, miként az Bajor Margit hercegnő illetménye kapcsán is történt.

A megözvegyült Lajos király az újbóli házasság gondolatát egyelőre távol tartva magától anyjával egyetértésben egyik feladatának tekintette öccse,²³ István herceg frigyének gyámolítását. I. Károly legifjabb utóda 1350 táján kelt egybe a néhai IV. (Bajor) Lajos német–római császár lányával, Margittal.²⁴ A házasság terve még a császár életében, 1345-ben megfogalmazódott, a magyar uralkodó ugyanis a nápolyi trón megszerzésére irányuló törekvéséhez remélt támogatást Bajor Lajostól. VI. Kelemen pápa azonban – mivel a szövetség a Szentszék ellen is irányult, ráadásul

²¹ [...] quo dicta filia sua in aulam eorundem parentum nostrorum, pro informandis moribus et idiomate Hungarico, traducta extitit. – CDM VII. 313.; AOkl. XXVI. 416. sz.

²² AOkl. XXVIII. 118. sz.

²³ I. Károly és Piast Erzsébet gyermekeinek születési idejéről és sorrendjéről lásd *Szende László: Piast Erzsébet, a hitves, az anya, a mecénás*. In: Károly Róbert és Székesfehérvár. Szerk. Kerny Terézia – Smohay András. Székesfehérvár 2011. 79–91.

²⁴ Margit Magyarországra jöveteléről és a házasságkötésről újabban lásd *B. Halász Éva: Bajor Margit hercegnő (1325–1374) magyarországi tevékenysége*. Turul (2005) 88.

a császár hatalmát maga nem is ismerte el – a házasságkötés ötletét elutasította, így annak megvalósulására csak Bajor Lajos halála után kerülhetett sor.²⁵ Margit hercegnő kezének elnyerése apja halála után már kétségkívül nem kecsegtetett annyi politikai haszonnal, mint a császár életében, de erősítette a bajor hercegekhez fűződő családi kapcsolatokat és öröklési szálakat. Bajor Margit két gyermekkel ajándékozta meg férjét, akinek 1354-ben bekövetkezett halála után az asszony követelni kezdte a magyar királytól járandóságának kiadását. A vizály elrendezésére a magyar uralkodóval egyetértésben 1356 januárjában II. Albert osztrák herceget kérte fel, méghozzá azért, hogy a Habsburg-herceg segítsen megállapítani azon hitbér összegét, amelyet Margit számára teljesíteni kell (*die Morgengab, die der vorgenant unser Mumen volgen soll*).²⁶ Albert herceg az esztendő húsvétjáig adott időt arra, hogy az özvegy bemutassa a hitbérré vonatkozó okiratait. Addig is Lajosnak Bécsben harmincezer forintot kellett a hercegnél letétbe helyeznie, míg az asszony számára Nagyszombatot minden tartozékával átadnia, s ha igazolódik, hogy magasabb a követelhető összeg harmincezer forintnál, a szükséges különbözet Nagyszombatból évi háromezer forintjával egyenlítsék ki. 1356 áprilisában Margit elő is állt bizonyítékaival, azon oklevelekkel, amelyek tanúskodtak a hitbér címén (*ratione dotis*) neki járó Nagyszombatra vonatkozó hatvanezer forintról.²⁷ S hogy az asszonymak valóban igaza lehetett, egy 1358. évi Lajos király által kiállított oklevélből tudjuk

²⁵ *Uő*: Anjou István herceg (1332–1354). In: *Hercegek és hercegségek a középkori Magyarországon*. Szerk. Zsoldos Attila. Székesfehérvár 2014. 88–89.

²⁶ *Commentarii pro historia Alberti II. ducis Austriae cognomento Sapientis*. Scripti ab Antonio Steyerer. Lipsiae 1725. (a továbbiakban: *Commentarii*) 187. – A Morgengab kifejezés a korszakban kétségkívül hitbér értelemben használatos, igazolható ez egy 1367-ben forrás alapján, amelyből kiderül, hogy az Anjou-korban felemelkedő Szentgyörgyi és Bazini család egyik alapítójának, a néhai Bazini Sebes grófnak a lánya, Katalin házasságra lépett az Alsó-Ausztria területén birtokos Ulrich von Zelkinggel, aki 750 font bécsi dénárt ígért hitbér (*Margengabe*) gyanánt Katalinnak. Az összeget, a korszak uralkodóihoz hasonlóan, birtokok és jövedelmet biztosító jogosultságok lekötésével bocsájtotta az asszony rendelkezésére, ezek közé tartoztak többek között Dürnkrot tized- és vámbevételei, a Morva egy bizonyos szakaszára vonatkozó halászlati jog, waidendorfi birtokok, valamint a stillfriedi Grubban lévő jószágok. A szerződés szerint, hogy ha közös gyermekük születne, a házaspár halálával mindezen hitbérként megterhelt ingatlanok és jövedelmek a gyermekükre szállnak. Ha a házasság gyermektelen marad és Zelking elhalálozik, ekkor a megözvegyült asszony háborítatlanul élvezheti a hitbérként számára lekötött javakat egészen élete végéig, s a nő halála után azok Zelking legközelebbi, akkor élő örököseire szállnak. A szerződés azzal az esettel is számol, hogy Zelking, illetve legközelebbi rokonai, avagy örökösei közül valaki az idők folyamán megfizeti Katalinnak a hétszázötven fontnyi summát, ezt az asszony egyrészt nem utasíthatja vissza, másrészt be kell tartania a hitbérré vonatkozó törvényt (*Margengabrecht*) és az osztrák tartományi jogot egyaránt, amelyek értelmében a megkapott összeget újra le kell kötnie, de kizárólag Alsó-Ausztria területén teheti ezt meg, s az ekkor megszerzett javakat ugyancsak élete végéig élvezheti. Külön egyezség született Dürnkrot vára kapcsán, amelynek felét Zelking átengedte Katalin számára azzal a kikötéssel, hogy ha a nő túléli őt, és nem megy újra férjhez, akkor még három esztendőn át bírhatja a fele részt, majd ezt követően az visszaszáll Zelking legközelebbi örököseire. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomatikai Levéltár (a továbbiakban: DL) 5628., 7229.

²⁷ *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis I–XI*. Studio et opera Georgii Fejér. Budae 1829–1844. (a továbbiakban: CDH) IX/2. 500.

meg, ebben ugyanis az uralkodó elismeri, hogy István herceg nevében Margitnak hatvanezer forintot ígért *donatione propter nuptias*, amely jogcímet, mint korábban láttuk, ugyancsak értelmezhetünk hitbérként,²⁸ amit az is megerősít, hogy a hatvanezer forint valójában ugyancsak tizenötezer márkával, vagyis az István fivéreinek (Lászlónak és Lajosnak) esetében adott hitbérrel egyenlő.²⁹ A király megemlékezik Margit hozományáról is (*super dotis domine dicte Margarete*),³⁰ amely negyvenezer forint volt. Nem ismeretes, pontosan milyen birtokokat kötöttek le számára ezen összegek fejében, de úgy tűnik, Nagyszombat köztük volt, amely talán összefüggésbe hozható a településen az Anjou-kor eleje óta működő harmincadhivatallal: ennek bevételei királynéi illetménynek számítottak,³¹ e tekintetben tehát apja szokásait követve Lajos a királynéi jövedelmek terhére vállalhatta a beházasodó hercegnő juttatásait. Mint ismeretes, Margit 1358-ban már új férje, Gerlach von Hohenlohe oldalán tűnt fel,³² utóbbival a magyar uralkodó meg is állapodott az asszonynak járó összegről. Hogy ez nagyságrendileg mennyi lehetett, arról az oklevélben nem olvashatunk, éppen ezért nem vehetjük biztosra, hogy az a húszezer forint, amelyet 1359-ben az osztrák hercegek közvetítésével Lajos elküldött a néhai István herceg után járó hitbérül Margit és második férje számára,³³ a teljes járandóságot, avagy annak csak egy részét fedezte-e. Margiték ugyanis az erről kiállított oklevélben nem Lajos királyt nyugtatták az összeg hiánytalan kifizetéséről, hanem a kézbesítőt, vagyis IV. Rudolf osztrák főherceget biztosítják arról, hogy teljes egészében átadta részükre a summát, tehát felé további követelésük nem lehet.

Ahogy azt a fentiekben láttuk, a politikai szövetségek keretében megfogalmazott házassági szerződések az aláíró felek legjobb szándékai ellenére sem valósultak meg minden alkalommal. Az előző esetek megfelelően igazolták, hogy sok múlott az Apostoli Szentszék jóakarátán, de a jegyesek idő előtti elhalálózásával is számolni kellett. Olykor azonban éppen a politikai és dinasztikus érdekek változékonysága hátráltatta vagy gátolta meg azt, hogy egy-egy jegyesség más formájában kiteljesedjék. Kiváló példával szolgál erre a magyarországi Anjouk történetében I. Lajos király unokahúgának, Erzsébetnek a személye.

²⁸ A hitbérként való értelmezésére – mint László herceg esetében – lásd: *dos est donatio propter nuptias uxori a marito facta. Illés J.: A magyar házassági vagyonyjog i. m. 16. 1. jegyz.*

²⁹ Az 1340-es évektől egy márka négy aranyforintot ért. *Engel P.: 14. századi magyar pénztörténet i. m. 75.*

³⁰ A *dos* eredeti római jogi értelemben vett hozomány jelentéssel történő használatáról lásd *Illés J.: A magyar házassági vagyonyjog i. m. 16. és 2. jegyz.*

³¹ Eredetere lásd *Weisz Boglárka: Árpád-házi királynéi jövedelmek. Gertrúd királyné udvartartásának pénzügyi hátteréről. In: Egy történelmi gyilkosság margójára. Merániai Gertrúd emlékezete. 1213–2013. Szerk. Majorossy Judit. Szentendre 2014. 52., 55.*

³² Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomatikai Fényképgyűjtemény (a továbbiakban: DF) 258248.; AOkl. XLII. 887. sz.

³³ Az oklevél kiadását lásd *Pör Antal: Pecséttani újabb apróságok. Turul 1897. 14–15.*

Mátkaságot osztályrészül

A fentebb emlegetett Bajor Margit és Anjou István herceg leánya bő egy évtized leforgása alatt négy különböző európai dinasztia tagjával „járt jegyben”, s egy ötödik is szóba került. Anjou Erzsébet szerepének megértéséhez a nagybácsi kényszerű utódláspolitikájának feltárásán keresztül vezet az út. Ismeretes, hogy Lajos királynak első, Luxemburgi Margittal kötött házasságából nem született gyermeke, s második felesége, Kotromanić Erzsébet is hosszú évtizedeken át nem örvendeztette meg az uralkodót örökössel. Ezért Lajos az öccse, István herceg 1354. évi halála után annak fiát, Jánost tekintette utódjának. János nővérét, Erzsébetet pedig, ha a szükség úgy hozta, politikai szövetségkötési alkalmával juttatta szerephez. Ennek első nyomát 1356-ban tapasztaljuk, amikor Lajos és az egykor morva őrgrófi méltóságot viselő apósa, az immáron német és cseh királlyá koronázott IV. Károly – a három esztendővel korábban tető alá hozott együttműködést erősítendő³⁴ – Erzsébetet eljegyezték János Henrik morva őrgróf legidősebb fiával, az 1351-ben született Jodokkal (másként Jobsttal).³⁵ Jodok IV. Károly unokaöccse volt, s szerepe ebben az időszakban azzal magyarázható, hogy Károly az ekkor egyetlen élő gyermekét, Katalint, IV. Rudolf osztrák herceghez adta nőül már 1353-ban.³⁶ Jodok és Erzsébet tehát 1356-ban nem számítottak a Luxemburg-, illetve az Anjou-dinasztia elsőszámú örökösének. 1360 őszén azonban fordult a kocka, és János herceg halálával Erzsébet lépett elő Lajos király egyetlen utódává, a magyar és esetlegesen a lengyel trón örökösévé, személye ezzel szemlátomást felértékelődött. 1361. február 2-án megerősítették a házasságra irányuló korábbi szándékot, ennek keretében Lajos ígéretet tett, hogy amint Erzsébet betölti a tizenkettedik életévét – vagyis a házassági szerződésben már megszokottnak tekinthető törvényes kort –, átadják Jodoknak, akinek tízezer márka hozomány üti a markát, Lajos tehát ugyanakkora összeget ajánlott fel unokahúgával, mint amekkora az 1327. és az 1338. évi házassági szerződésekben a cseh hercegnőkkel járt.³⁷ Hangsúlyozandó, hogy IV. Károly 1361. február 2-án még mindig nem mondhatott magának fiúutódot, huszonnégy nappal később azonban a helyzet megváltozott, ugyanis Nürnbergben megszületett a császár Vencel nevű fia, ami tovább erősítette a hatalma teljében lévő uralkodó pozícióit és a Luxemburg-dinasztia európai kilátásait.³⁸

³⁴ Az 1353. évi szövetségről lásd *Skorka Renáta: A Habsburgok és a magyar Anjouk kapcsolatainak kronológiája IV. (Luxemburgi) Károly uralkodása alatt. Világtörténet (2014) 641.*

³⁵ *Pór Antal: István úr árvája. Századok 35. (1901) 101.*

³⁶ *Karl-Friedrich Krieger: Die Habsburger im Mittelalter von Rudolf I. bis Friedrich III. Stuttgart 2004. 131.*

³⁷ *Pór A.: István úr i. m. 102.*

³⁸ *Jörg K. Hönsch: Kaiser Sigismund. Herrscher an der Schwelle zur Neuzeit. 1368–1437. München 1996. 16.*

Vencel születésének híre IV. Rudolf osztrák herceget – aki eddig lényegében apósa utódaiként, római királyként tekintett magára³⁹ – arra ösztönözte, hogy mindazokat, akik IV. Károly erősödő hatalmát aggodalommal szemlélték, összefogásra készítse. Ennek tudható be, hogy 1361. december 31-én Pozsonyban Rudolf és fivérei, valamint Meinhard felső-bajor herceg, tiroli gróf, I. Lajos magyar és III. Kázmér lengyel király szövetségre léptek egymással.⁴⁰ A megállapodást, amely kimondatlanul is IV. Károly ellen irányult, 1362-ben fegyverkezés követte,⁴¹ melynek hátterében a tiroli örökség ügye állt.⁴² Az 1362. esztendő háborús eseményeit Pór Antal feldolgozása nyomán ismerjük,⁴³ az év folyamán több alkalommal egyeztető IV. Rudolf osztrák herceg és I. Lajos magyar király egyezségei a fennmaradt források tükrében jól rekonstruálhatók.⁴⁴ Ezek között nem szerepel egyetlen olyan okmány sem, amely arról tájékoztatna, hogy a találkozó valamelyikén Rudolf öccsét, III. Albert osztrák herceget eljegyezték volna Lajos unokahúgával, Erzsébettel, csak olyan későbbi források ismertek, melyek az eljegyzésről tényként tudósítanak. Erzsébet és Albert jövőbeli egybekeléséről nagy valószínűséggel 1362. január 7-én Bécsben dönthettek, ekkor ugyanis az osztrák hercegek I. Lajos magyar királlyal szövetségre léptek IV. Károly, valamint János Henrik morva őrgróf ellenében.⁴⁵ Erzsébet újbóli elmátkásításával a magyar király egyoldalúan felrúgta a Jodok és Erzsébet közötti eljegyzésről szóló megállapodást. Az 1362. évi háborús hangulatnak 1363. január 13-án a felső-bajor herceg halálával, illetve a Tiroli Grófság Habsburg kézre kerülésével ugyan leáldozott,⁴⁶ de a hivatalos békekötés 1364. február 10-ig váratott magára.⁴⁷ A békeszerződéssel egy napon született meg a Luxemburg–Habsburg kölcsönös örökösödési szerződés is, amely kimondta, hogy egyfelől IV. Károly, a fia és a fivére örökös nélküli haláluk esetén országaik IV. Rudolf és fivérei, III. Albert és III. Lipót tulajdonába mennek át, hasonlóképpen az osztrák hercegek is kinyilvánították, hogy országaik a Luxemburgok tulajdonába mennek át, ha ők vagy utódaik, továbbá I. Lajos magyar király, az anyja, Erzsébet királyné és a néhai István herceg leánya,

³⁹ *Lukas Wolfinger*: Die Herrschaftsinszenierung Rudolfs IV. von Österreich. Strategien, Publikum, Rezeption. Köln 2018. 70.

⁴⁰ *Commentarii* 333–334.

⁴¹ A háború okaként a kutatás a császár Erzsébet anyakirályné elleni becsmérőlen gúnyos kirohanását jelöli meg. *Pór Antal*: Nagy Lajos király 1326–1382. Bp. 1892. 434.

⁴² *Skorka Renáta*: Az alapító, a copfos és a harmadik. A Regesta Habsburgica újabb kötetének margójára. *Századok* 147. (2013) 526.

⁴³ *Pór A.*: Nagy Lajos i. m. 432–436.

⁴⁴ Vö. *Skorka R.*: Kronológia i. m. 646.

⁴⁵ CDM IX. 198.

⁴⁶ *Skorka R.*: Az alapító i. m. 527.

⁴⁷ A brünni békéről lásd Uo. 527.

Erzsébet törvényes örökösök nélkül halnának meg.⁴⁸ Ez utóbbi kitételben éppen az 1362. évi, Erzsébet és III. Albert között kötött eljegyzés miatt szerepelhetnek a magyar Anjouk. Nem feledkezhetünk meg arról, hogy a brünni örökösödési szerződés létrejöttékor nem csupán IV. Rudolfnak, de testvéreinek sincs örököse, viszont utóbbiak közül Albert az egyetlen, akinek a Magyar Királyság lehetséges örökösőjének, Anjou Erzsébetnek személyében egyáltalán jegyese akad, éppen ezért a magyar uralkodónak és családtagjainak a brünni örökösödési szerződésben adott módon történő szerepeltetése nem csupán indokolható, de szinte elvárható. Ez azonban azt is jelentette, hogy a Habsburg-hercegek utód nélküli halála esetén területeik elsődleges örökösei a magyar Anjouk lesznek, amely lehetőség a Luxemburgok számára a legkevésbé sem volt kívánatos. Így IV. Károly legfőbb céljává válhatott, hogy az Erzsébet és III. Albert közötti házasságot valamennyi létező eszközzel megakadályozza, majd pedig a brünni örökösödési szerződést immáron a magyar fél vonatkozó jogai nélkül újrakösse.

Az idő annál inkább sürgette őt, mivel 1365 júliusában huszonöt esztendősen, örökösök nélkül meghalt IV. Rudolf, és a Habsburg-tartományok élére a tizenhét esztendő III. Albert és a tizennegyedik életévében járó III. Lipót került. Pór Antal kutatásaiból részletesen megismerhető, miként fordult a császár V. Orbán pápához, megvádolva Albertet, hogy 1362-ben úgy vált Erzsébet jegyesévé, hogy nem bontotta fel korábbi eljegyzését, amely történetesen Károly unokahúgához, Katalinhoz fűzte.⁴⁹ A vád valószínűleg igaz volt, hiszen Lajos is hasonlóan járt el Erzsébet és Jodok esetében. A pápa február 24-én elutasította a III. Albert osztrák herceg és I. Lajos magyar király unokahúga, Erzsébet között kötendő házasság engedélyezését, s még az elődei, VI. Kelemen és VI. Ince által kiadott diszpenzációkat is visszavonta azon esetekre, ahol eddig még a házasság nem jött létre.⁵⁰ Lajos, akinek szemmel láthatóan fontos volt a Habsburgok és a magyar Anjouk egyezségének megtartása, előbb követként a római jogok doktorát, Johann von Bredenscheidot, majd a domonkos rend generális magiszterét, Simont küldte Avignonba, hogy kedvezőbb belátásra térítsék V. Orbánt. A pápa hajthatatlanságát az ügyben jól mutatják a május 23-án I. Lajoshoz, illetve Erzsébet anyakirálynéhoz intézett levelei, melyekben a Szentszék dinasztikus házasságkötésekben játszott szerepének további vetületei is kibontakoznak. V. Orbán felhívja a figyelmet, hogy noha a magyar uralkodó esküt tett unokahúga és az osztrák herceg frigyére, az esküjét megszegheti, mivel a Szentszék nem adott engedélyt a házasság megkötéséhez. Amennyiben a magyar király mégis ragaszkodna a diszpenzáció

⁴⁸ CDM IX. 257–259.

⁴⁹ Pór A.: István úr i. m. 106–107.

⁵⁰ Magyar diplomáciai emlékek az Anjou-korból. Acta extra Andegavensia I–III. Szerk. Wenzel Gusztáv. Bp. 1874–1876. (a továbbiakban: ADE) II. 630–632., AOkl. XLIX. 115. sz.

nélküli esküvő megtartásához, súlyos következményekkel számolhat, azokra ugyanis, akik tudatosan felmentés nélkül lépnek a házasság kötelékébe, kiközösítés vár, országukat pedig egyházi *interdictummal* sújtja.⁵¹ A nyár folyamán a pápa még erőteljesebben próbált beavatkozni a magyar Anjouk dinasztikus politikájának alakításába, s kezdeményezte, hogy Erzsébet hercegnőt a francia király angol fogságból nemrégiben szabadult fivérével, Fülöp burgund herceggel házasságkötésére össe. Mondván, ennél illendőbb és tiszteletreméltóbb frigy (*congruentius et honorabilius matrimonium*) elképzelhetetlen az amúgy is a férjhezmenetel életéhez közeledő (*in etate proxima nuptui*) lány számára, legalábbis a Valois-dinasztia érdekeit erősen szem előtt tartó szentatya szerint.⁵²

Mindezek fényében jól látható, hogy az 1362. évi Habsburg–magyar szövetség több európai uralkodóház dinasztikus terveit is sértette, felbomlása IV. Rudolf osztrák herceg halálától függetlenül is valószínűleg bekövetkezett volna. Rudolf távozása az élők sorából és a burgund herceg feltűnése a színen azonban kétségkívül arra sarkallta IV. Károly császárt, hogy emelje a tétet. Az uralkodó 1365 novemberében Budán tartózkodott és egyetlen fiának, az ekkor négyesztendős Vencelnek, valamint Erzsébetnek az eljegyzéséről tárgyalt a magyar királlyal. Lajos december 5-én már jól érzékelhetően letett a Habsburgokkal kötendő házasság tervéről,⁵³ s december 20-án felhatalmazást adott Opoliai László hercegnek az unokahúga és Vencel eljegyzésével (*sponsalia*) kapcsolatos tárgyalások lezárására.⁵⁴ III. Albert sem maradt jövendőbeli nélkül annak köszönhetően, hogy a császár egyszerre több vasat is sikerrel forgatott a tűzben. 1366 februárjában V. Orbán pápa, aki oly erélyesen lépett fel Erzsébet és Albert házassága ellenében, engedélyt adott arra, hogy Albert és IV. Károly lánya, a nyolcesztendős Erzsébet között házasság köttessen.⁵⁵ Ehhez természetesen szükségesnek mutatkozott, hogy a magyar uralkodó felmentse az osztrák herceget a számára tett valamennyi esküje alól, ami február 25-én meg is történt,⁵⁶ majd két nappal később anyjával, továbbá a királyi tanácsával együtt megerősítette, hogy néhai öccse lányát Vencelhez adják nőül.⁵⁷ Egy 1369-ben kelt pápai oklevél állítása szerint Erzsébet ekkor még kiskorú (*impubes*) volt, a házasságot pedig arra az időszakra halasztották, amikor törvényes életkorába (*in etate legitima*) ér.⁵⁸

⁵¹ Vet. Mon. II.128. sz., 129. sz., 130. sz.; AOkl. XLIX. 266. sz., 267. sz.

⁵² ADE II. 638–639.; AOkl. XLIX. 283. sz.

⁵³ AOkl. XLIX. 594. sz.

⁵⁴ CDH IX/3. 536–537.; AOkl. XLIX. 618. sz.

⁵⁵ *Eduard Marie Lichnowsky*: Geschichte des Hauses Habsburg. IV. Wien 1839. DCXLIII/715. sz.

⁵⁶ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomatikai Fényképgyűjtemény (a továbbiakban: DF) 257990., AOkl. L. 115. sz.

⁵⁷ CDH IX/3. 537.; AOkl. L. 123. sz.

⁵⁸ Vet. Mon. II.172. sz.

1366 márciusában III. Albert és fivére, III. Lipót Prágába utaztak, hasonlóan a Wittelsbach-család felső-bajor ágához tartozó V. Ottó herceghez, aki 1365. óta állt elhunyt testvére, Római Lajos utódeként a Brandenburgi Ögrófság élén. Prágában kettős esküvőre került sor, a császár két lányát is kiházasította. Ottó nőül vette Luxemburgi Katalint, aki IV. Rudolf özvegye volt, míg Luxemburgi Erzsébetet összeházasították III. Albert osztrák herceggel. A lányok férjhez adásával apjuk igyekezett tekintélyes és nem utolsó sorban tartósnak bizonyuló politikai tőkét kovácsolni, Ottó lényegében az esküvőt követően hat esztendőre lemondott a Brandenburgi Ögrófságról és a tartomány kormányzását átruházta apósára.⁵⁹ A Habsburg-hercegek pedig megújították a korábban 1364-ben Brünnben kötött kölcsönös örökösödési szerződést, amelyben az aláíró felek örökös nélküli haláluk esetén a másikra hagyják valamennyi már kezükön lévő, illetve jövőben megszerzendő birtokukat. A szerződésből értelemszerűen elhagyták a magyar felet, amelyet már nem kötött semmilyen eljegyzés a Habsburgokhoz, éppen ezért hangsúlyozták, hogy akire a magyar király országát örökségként bízta, azt a személyt fogják a Magyar Királyság jogos örökösöként elfogadni.⁶⁰ A megújított örökösödési szerződés eme kitétele két szempontból is rendkívüli súllyal esik a latba, egyrészt ha létezett 1362-ben egy Habsburg–magyar örökösödési szerződés, az ezzel a dokumentummal bizonyosan érvényét veszítette, másrészt az eset jól példázza a magyar uralkodó érdekérvényesítő képességét és tekintélyét, mivel sikerült elérnie, hogy országa annak ellenére kikerüljön a Habsburg–Luxemburg kölcsönös örökösödési szerződés szövegéből, hogy egyetlen utódát, a Magyar Királyság ez idő szerinti örökösét éppen a Luxemburg-dinasztia egyetlen fiúutódával készült összeházasítani. IV. Károly alkalmasint felesleges fontoskodásnak vélhette Lajos óvatosságát, a császár számára nem is lehetett kérdés, kié lesz Lajos öröksége, amint azt az 1366. május 11-én itáliai helytartóihoz, a Gonzagákhoz írott levele is tanúsítja. Eszerint fia, Vencel a levél kiállításának napjától számított négy héten belül nőül veszi a magyar király unokahúgát, majd vele is hál (*cum ea condormibit*), és Magyarország az ő utódaikra fog szállni.⁶¹

Az elbizakodott hangvételű nyilatkozat a dinasztikus házasságkötések eddig előtérbe nem került elemére, az elhálás intézményére alapoz. Az, hogy valójában az ötesztendő Vencel és a nála pár évvel idősebb Erzsébet miként foganatosíthatták

⁵⁹ Ludwig Holzfurtner: Die Wittelsbacher. Staat und Dynastie in acht Jahrhunderten. Stuttgart 2005. 91–96. Alois Niederstätter: Die Herrschaft Österreich. Fürst und Land im Spätmittelalter. Wien 2004. 172–173.

⁶⁰ Regesta Habsburgica. Regesten der Grafen von Habsburg und der Herzoge von Österreich aus dem Hause Habsburg. Abteilung V. Die Regesten der Herzoge von Österreich (1365–1395). Teilband 1. (1365–1370), Teilband 2. (1371–1375), Teilband 3. (1376–1380). Bearb. Christian Lackner – Claudia Feller. Wien–München 2007–2019. (a továbbiakban: Reg. Habs.) V/1. 109. sz.

⁶¹ AOkl. L. 317. sz.

volna házasságkötésüket ily módon, csak későbbi eset alapján rekonstruálható. Példánk az 1452. évből, a nápolyi udvarból maradt fenn egy szemtanú, jelesül Aeneas Silvius Piccolomini, a majdani II. Pius pápa tollából. Az esztendő márciusában koronázták császárrá a Habsburg-családból származó III. Frigyes római királyt, s az esemény előtt az uralkodó Sienában találkozott leendő hitvesével, Portugáliai Elenórával, akinek koronázása Rómában férjével egyidőben ugyancsak megtörtént. Az ifjú pár a szertartást követően meghívást kapott az ara nagybátyjától, Alfonz aragóniai királytól, hogy látogassanak Nápolyba. A nápolyi tartózkodás utolsó napjaiban azonban szárnyra kaptak a hírek, hogy a testi örömök terén is komoly önmérsékletet tanúsító Habsburg fiatal feleségét közelebbről eddig még nem kívánta megismerni (*nondum cognoverat*), azt rebesgették, hogy mindenképpen meg akarta várni, míg a birodalom területére visszaérkeznek. A nápolyi uralkodó udvartartása és Eleonóra kísérete egyként próbálta rávenni a vendéget, hogy a felé irányuló elvárásoknak eleget tegyen. Az unszolás célt ért, Frigyes elrendelte, hogy az ágyat a német szokások szerint vessék meg (*iussit igitur theutonico more stratum apparari*), s mikor ez megtörtént, a még mindig vonakodó harminchétesztendő férj az udvartartás jelenlétében tetőtől-talpig felöltözve leheveredett, s hagyta, hogy karjaiba fektessék (*in ulnas compexusque dari*) a ruháit szintén magán tartó tizenyolcéves hitvesét, majd Alfonz király és megannyi előkelő jelenlétében egy vánkost húzott maguk fölé (*superduci cultrinam*). Semmi más nem történt, csak megcsókolta (*neque aliud actum est, nisi datum osculum*) nejét, ezt követően rögvest mindketten felkeltek. Piccolomini magyarázatként hozzáfűzi: a németeknél ez a szokás tartja magát, legalábbis a fejedelmi személyek egybekelésénél először így szokás (*Sicque consuetudo theutinorum se habet, cum princeps primo iunguntur.*), a jelenlévő hispán hölgyek legnagyobb elképedésére – teszi hozzá szerzőnk –, akik szilárdul hitték, hogy a dolog komolyan megtörténik, nagy hangzavar is támadt körükben, amint látták, hogy a párna eltakarja a császári párt. Mindenki Alfonz királyra szegezte tekintetét és várták, hogy beavatkozzon, ő azonban az arcán kedves mosollyal nyugtázta az idegen szokásokat (*peregrinos mores*).⁶²

Jóllehet az elhálás német területeken honos fajtája a Mediterraneum világának teljes megrökönyödését váltotta ki, bizonyosak lehetünk abban, hogy 1366-ban IV. Károly sem gondolt az elhálás más formájára Luxemburgi Vencel és Anjou Erzsébet esetében. A két gyermek IV. Károly által 1366 júniusára beharangozott házassága vélhetően nem kötött meg, bár az eseményt Pór Antal biztosnak tekintti.⁶³ Felmerül ugyanakkor a kérdés, mire alapozta a császár május 11-én tett

⁶² Aeneae Silvii, episcopi Senensis postea Pii papae II. Historia rerum Friderici tertii imperatoris. Primum edita Johannis Henrici Boecleri. Argentorati 1685. 84–85.

⁶³ Pór A.: István úr i.m. 114–115.; A Pór által hivatkozott forrás a kiadásban tévesen szerepel 1355. évi dátummal, hiszen a német kutatás igazolta, hogy azt 1368. augusztus 28-án intézte a császár

kijelentését a négy héten belül bekövetkezendő egybekelést illetően. Esetlegesen arra, hogy Erzsébet, aki, mint láthattuk, az 1366. február végi eljegyzéskor még nem volt törvényes korú, eddigre betöltötte tizenkettedik életévét.⁶⁴ 1366. június 15-én a császár Bécsből levelet intézett Augsburg városához, amelyben tudatta, hogy Pozsony városába készül a magyar királynéval (*mit der kuniginne von Ungern*) tárgyalni, házasságkötést nem említ. Június végén egyébként Lajos király Erdélyben tartózkodott, így kizárható, hogy ő is részt vett az egyeztetésen.⁶⁵ Azt sejtethetjük, hogy a törvényes kort elért Erzsébetet az Anjou-udvar egyelőre visszatartotta a Vencellel kötendő házasságtól (talán éppen a fiú zsenge korára hivatkozva), mert a magyar felet komoly aggodalommal tölthette el Károlynak az elmúlt hónapokban megmutatkozó hatalmpolitikája.

A császár befolyása alá került felső-bajor–Luxemburg–Habsburg szövetség ellenében Lajos a kiterjedtnek mondható Wittelsbach-család többi ágához közeledett, akikben határozott ellenérzést váltott ki a Brandenburgi Ögrófság Luxemburgoknak történő átjászsása. A magyar uralkodó 1367 októberében kancellárját, Vilmos pécsi püspököt bízta meg a bajor hercegekkel történő tárgyalások megkezdésével.⁶⁶ Majd november 2-án Budán szövetségre lépett a Wittelsbachok landshuti ágával, vagyis idősebb István bajor herceggel és fiaival, ifjabb Istvánnal, a későbbi bajor-ingolstadt-i ág első hercegeivel és Friggyessel, a landshuti ág jövőbeni örökösével, valamint a Straubing-hollandi ág képviselőjében Alberttel.⁶⁷ Ugyanekkor a magyar uralkodó a rajnai választófejedelemséget kezén tartó Wittelsbach-ággal is szerződést írt alá, ennek jegyében a rajnai választófejedellel, I. Ruperttel, valamint ennek unokaöccsével, a későbbi II. Ruperttel és utóbbi fiával kötött egyezséget.⁶⁸ A magyar király oldalán részt vettek a koalícióban itáliai unoka-nagybátyjai is, II. Fülöp tarantói herceg, címzetes konstantinápolyi császár, valamint II. Károly durazzói herceg. A szövetség célkeresztjében az

Modenából a trieri érsekhez. *Johannes Vones*: Urban V. (1362–1370). Kirchenreform zwischen Kardinalkollegium, Kurie und Klientel. Hiersemann 1998. 236.; A forrás kiadását a hibás keltezéssel lásd *Johannes Nikolaus ab Hontheim*: Historia Trevirensis diplomatica et pragmatica. Tomus II. Augustae Vindelicorum 1750. (a továbbiakban: Historia Trevirensis) 186–188.

⁶⁴ Ha a feltevésünk helytálló, Erzsébet születését 1354 februárja és júniusa közé tehetjük, eddig ezzel kapcsolatban a Pór Antal következtetése szerinti 1353 körüli időpont élt. Pór a Joseph Palacky Geschichte von Böhmen című munkájában szereplő Luxemburg-családfa nyomán fogalmazta meg, hogy Erzsébet az 1361 februárjában született Luxemburgi Vencelnél nyolc évvel „korosabb” volt. *Pór A.*: István úr i. m. 99.

⁶⁵ A császár levele: AOkl. L. 483. sz.

⁶⁶ CDH IX/4. 58.

⁶⁷ 1368. február 4-én Mainzban megerősítették az együttműködést. *Rerum Boicarum scriptores*. Nusquam antehac editi quibus vicinarum quoque gentium nec non Germaniae universae historiae ex monumentis genuinis historicis et diplomaticis plurimum illustrantur. Tomus II. Edidit Andreas Felix Oefelius. Augustae Vindelicorum 1763. (a továbbiakban: *Rerum Boicarum*) 187–188., 192.

⁶⁸ Ezt erősítették meg 1369. szeptember 13-án Pozsonyban. *Regesten der Pfalzgrafen am Rhein 1214–1508*. I. Hrsg. Adolf Koch – Eduard Winkelmann. Innsbruck 1894. 3744. sz., 3745. sz., 3845. sz.

osztrák hercegek területei álltak, hiszen a megállapodás értelmében egy közös katonai akció esetén a Habsburg-hercegektől elfoglalt tartományokat az Enns mentén osztották volna fel a magyar uralkodó és a Wittelsbachok között.⁶⁹ IV. Károly aligha érzékelte 1368-ban a veszélyt, számos más esemény kötötte le figyelmét. Közülük az egyik: negyedik feleségét kellett Rómába kísérnie, hogy császárnévá koronázzák. A trieri érsek augusztus végén azt a tájékoztatást kapta Modenából, hogy az uralkodó a közte és a magyar király között körvonalazódó kapcsolattól kölcsönös kettős köteleket (*mutuo nexibus duplicatis*) remél. A császársban ugyanis Vencel és Erzsébet jegyességén túl megfogalmazódott egy másik családi kapcsolat kialakítása is, jelesül a durazzói herceg és egy jövőben születendő Luxemburg-hercegnő mátkasága.⁷⁰ Csakhogy erre sok esély egyelőre nem mutatkozott, hiszen néhány hónappal korábban, 1368 februárjában Pomerániai Erzsébet császárné fűgyermeknek adott életet, aki a 6. században mártírhalált halt burgundi király tiszteletére a Zsigmond nevet kapta.⁷¹

Lajos szembefordulása a császárral azonban nem csillapodott: 1369-ben Budán találkozott III. Kázmér lengyel királlyal, s megerősítették együttműködésüket – kifejezetten IV. Károllyal szemben. Lajos és Károly elmérgesedett viszonyát V. Orbán pápa sem nézte jó szemmel, s békéltetésükre követeket küldött, kezdeményezése azonban hasztalannak bizonyult, mert az esztendő végére a magyar udvar Erzsébet és Vencel jegyességének felbontásáért folyamodott a Szentszékhez. Indokul szolgált többek között az országlakosok ellenérzése az eljegyzéssel kapcsolatban, amelyet csak az uralkodói család, valamint néhányan az egyházi és világi előkelők közül (*nonnulli etiam ecclesiarum prelati et nobiles eorumdem regnorum*) hagytak jóvá és támogattak. Hivatkoztak továbbá a hercegnő viszolygására a Vencellel való házasságot illetően, Erzsébet ugyanis, aki immáron felnőtt, a legkevésbé sem akarja a házasság megkötését és elutasítja azt (*Elizabeth nunc adulta, preafatum contrahere matrimonium minime contendit ac recusat*).⁷² A fenti érvelések azt a benyomást keltik, mintha a házasságot és a szövetséget megkötő uralkodók, valamint a Szentszék külön figyelmet fordítottak volna az alattvalók széles körű támogatására a megkötendő frigy esetében, ennek a tényezőnek a vizsgálatára a jövőbeli eljegyzéseknél nagyobb hangsúlyt kell tehát helyeznünk. Másrésztől viszont, úgy tűnik, a tizenhatodik életében járó,⁷³

⁶⁹ Az együttesen elfoglalt területek közül az, amelyik az Enns innenső oldalán fekszik, Magyarországot, amelyik a másik oldalán, illetve Karintiában vagy Tirolban, az a bajorokat illette volna. Vö. Rerum Boicarum 188.

⁷⁰ Historia Trevirensis 188.

⁷¹ Hönsch, J. K.: Kaiser Sigismund i. m. 35.

⁷² Vet. Mon. II. 172. sz.

⁷³ Az, hogy Erzsébet 1369 decemberében a tizenhatodik életében járt, nem mond ellent annak a korábbi feltételezésünknek, hogy 1354 februárja és júniusa között született, lásd 64. jegyzet. A leánygyermek teljességükéért lásd Hármaskönyv 194.

tehát felnőtté, illetőleg teljeskorúvá érett nő önálló akaratát a számára kiválasztott személlyel kapcsolatban érvként tekintették legalábbis, ha egybecsengett az uralkodói akarattal, erre korábban aligha lehetett példa. Erzsébet teljeskorúvá válását és azt a tényt, hogy az uralkodói dinasztiák közötti frigyet korántsem tekintették csupán családon belüli ügynek, jól igazolja, hogy az Anjou-hercegnő 1370 márciusában maga állította ki Budán oklevelet, s mentette fel IV. Károlyt és fiát, Vencelt, valamint a Cseh Királyság valamennyi egyházi és világi fejedelmét, comesét, báróját, nemesét a házasság ügyében I. Lajosnak és Erzsébet anyakirálynénak tett esküje alól.⁷⁴

1370 első harmadában a történések szemmel láthatóan felgyorsultak az Anjou-hercegnő körül. Egy hónappal azt követően, hogy V. Orbán pápa engedélyezte Vencel és Erzsébet jegyességének felbontását, 1370. január 8-án felmentést adott, hogy Erzsébetet nőül vegye Lajos 1367. évi szövetségei közül az ekkor negyvenegy esztendő s II. Fülöp tarantói herceg.⁷⁵ Ezzel voltaképpen Anjou Erzsébet egy bő évtizedet felölelő mátkaság után végül olyan fejedelem oldalán kötött ki, akinek szerepe nemhogy az európai hatalmi politikában nem nevezhető meghatározónak, de a nápolyi trón megszerzésére is csekély eséllyel indulhatott, így a magyar király unokahúga és a címzetes konstantinápolyi császár frigye lényegében komolyabb dinasztikus tét nélküli eseménynek tekinthető. Ez pedig nem magyarázható mással, mint azzal, hogy Erzsébet helye a Magyar Királyság öröklési rendjében megrengett, a magyar uralkodó eddig gyermektelen házassága Kotromanić Erzsébettel ugyanis új szakaszába lépett. 1370 nyarán már minden bizonnyal számolhatunk azzal, hogy Lajos király felesége leánygyermeknek adott életet,⁷⁶ ez pedig azt jelenti, hogy 1369 decemberében a magyar udvar annak tudatában kezdeményezte a pápánál Anjou Erzsébet és Luxemburgi Vencel jegyességének felbontását, hogy a királyné utódot hordott a szíve alatt.

Fülöp egyike volt azon Anjou-hercegeknek, akiket a magyar király 1347–1352 között András halála miatt Visegrádon fogva tartott,⁷⁷ s mivel ez a magyarországi tartózkodása megelőzte Erzsébet születését, valószínűnek tekinthetjük, hogy első találkozására a magyar hercegnővel az 1367. évre tehető, amikor is Budán, Lajos oldalán – mint korábban említettük – szövetségre lépett a bajor hercegekkel. Fülöp egyébiránt családi állapotát tekintve özvegyen érkezett a

⁷⁴ CDH IX/4. 244–246.

⁷⁵ II. Fülöp nagyapja II. Károly nápolyi király volt, aki egyúttal Erzsébetnek ükapja volt.

⁷⁶ Pór Antal hívta fel a figyelmet arra, hogy V. Orbán pápa 1370. július 18-án kelt levelében tekinti először „politikai tényezőnek” Kotromanić Erzsébetet, amiből azt a következtetést vonta le, hogy „ifjabb Erzsébet királyné áldott állapotban volt”. *Pór A.*: István úr i. m. 205. és 3. jegyz. Valószínűbb azonban, hogy a királyné politikai súlyának növekedését sokkal inkább az utód világra hozatalának köszönhetette, ami azt jelenti, hogy 1370 júliusában már megszületett Katalin, s a hír Avignonba is eljutott.

⁷⁷ Az András herceg halálát megtorló nápolyi hadjáratok részleteiről legújabban lásd *Csukovits Enikő*: Az Anjouk Magyarországon II. I. (Nagy) Lajos és Mária uralma (1342–1395). Bp. 2019. 27–48.

magyar király udvarába, hiszen első feleségét, Máriát, Johanna nápolyi királynő hűgát 1366 májusában vesztette el.⁷⁸ Így semmi sem jelenthetett akadályt Fülöp és Erzsébet 1370. évi egybekelésének, amely eseményre vélhetően Zárában került sor, ahol máskülönben a tarantói herceg unokaöccse, II. Károly is udvarát tartotta.⁷⁹ Erzsébet hányattatásai ezzel a mátkaság politikai útvesztőjében véget értek, érdemes azonban megfigyelnünk, hogy egyetlen jegyesége alkalmával sem maradt fenn annak nyoma, hogy a magyar hercegnő esetlegesen elhagyja az Anjou-udvart abból a célból, hogy a szövetséges uralkodó udvarában cseperedjék fel, és arra sem láttunk példát, hogy a számára kiválasztott jövődöbeli akár hosszabb, akár rövidebb ideig Lajos udvarába költözne avégett, hogy jobban megismerkedjék mennyasszonyával és a Magyar Királyság viszonyaival. E tekintetben azonban a magyar Anjouk házasságpolitikájában Lajos király lányainak esetében változás tapasztalható.

Hozzád vagy hozzám?

III. Kázmér 1370 novemberében bekövetkezett halálával a Wittelsbach–magyar Anjou szövetség elveszítette ugyan egyik támogatóját, 1371 áprilisában Pilgrim salzburgi érsek személyében azonban újabb taggal bővült.⁸⁰ A fegyveres konfliktus júliusra elkerülhetetlenné vált, s a Brandenburi Őrgrófságot hadseregével elfoglaló IV. Károly császár ellen Lajos király Opuliai László nádor és Cudar Péter szlavón bán vezetésével hadat küldött a Cseh Királyságba.⁸¹ A bő két hónapig tartó háborúnak az október 16-án megkötött, 1373. június 5-ig szóló fegyverszünet vetett véget.⁸² A császár kihasználva a fegyvernyugvás időszakát, a Brandenburi Őrgrófságról le nem mondva, újra szorosabbra kívánta fűzni a rokoni szálakat a magyar korona mellett immáron a lengyel trón örökségével is kecsegtető magyar Anjoukkal. Kétségkívül IV. Károly malmára hajtotta a vizet, hogy az ekkorra már két utóddal is büszkélkedő Lajosnak csak lányai voltak. A másodszültött királyi hercegnő, Mária még első életévét sem tölthette be, amikor 1372 februárjában apja – elfogadva a Luxemburgok újbóli közeledését és megpecsételendő az 1371. októberi fegyverszünetet – megbízta nádorát, Opuliai Lászlót és Telegdi Tamás esztergomi érseket, hogy házasság ügyében tárgyalásokat kezdjenek a

⁷⁸ Vónes, L.: Urban V. i. m. 215.

⁷⁹ Az esküvőre Pozsony városa zabot és bort küldött Zárába. Vö. Források a Magyar Királyság kereskedelem-történetéhez. II. Külkereskedelem (1259–1437). Szerk. Weisz Boglárka. 129–130.; Károly durazzói herceg udvaráról *Pőr A.*: István úr i. m. 205.

⁸⁰ *Skorka R.*: Kronológia i. m. 652.

⁸¹ *Pőr A.*: Nagy Lajos i. m. 455.

⁸² *Skorka R.*: Kronológia i. m. 653.

császárral.⁸³ Az év májusában Budán zajló egyeztető tárgyalások alkalmával igen képlekeny terv körvonalazódott, jelesül a magyar király ifjabb lányát (*filiam iuniozem*) ígérte oda Károly második fiának, azaz Zsigmondnak,⁸⁴ kivéve, ha fiú utóda születik, mert ebben az esetben az elsőszülött lányát, illetve annak halála esetén a másodszülettet.⁸⁵ Kétség sem férhet hozzá, hogy Lajos az „ifjabb lány” megnevezés alatt nem gondolhatott ez esetben másra, mint Máriára, hiszen a kérdéses időpontban ő számított az uralkodó fiatalabb lányának a valamivel idősebb Katalin mellett. Meglepő ugyanakkor a hosszú évtizedekig gyermektelen uralkodó 1372. évi bizakodása az esetleges újabb, ráadásul fiú utód felemlegetésekor, ami azt a gyanút kelti, hogy a tárgyalás idején a királyné várandós lehetett, talán éppen harmadik gyermekével, Hedviggel.⁸⁶ Az mindenesetre bizonyos, hogy az 1372. évi magyar Anjou–Luxemburg közeledés egyik fontos alapkövének tekintették, hogy Lajos király mellett felesége, Kotromanic Erzsébet is külön esküt tegyen a lánya és Zsigmond között létesítendő házassági kötelék megtartására. Ez ugyancsak 1372 májusában történt, de nem Budán, hanem Visegrádon, vagyis a királyné nem hagyta el az Anjou-székhelyet,⁸⁷ s személyesen nem vett részt a budai tárgyalásokon, ami ugyancsak erősítheti a várandósságára vonatkozó fentebbi feltevésünket.⁸⁸ A császár Budára küldött követének, a tescheni hercegnek adott utasításokból az eljegyzéssel kapcsolatban más részletek is kiderülnek. Ezek szerint Károly eredeti elképzelése az volt, hogy a magyar király a lányát saját csehországi udvarába (*versus Bohemiam, in domum suam*) viteti, s a maga akaratára szerint neveli.⁸⁹ Ezenkívül szóba kerül a leánnyal adandó hozomány összege is, amely Lajos szándékának megfelelően kétszázezer aranyforintot tenne ki,⁹⁰ az összeg hozzávetőleg ötször tekintélyesebb, mint a Jodoknak Erzsébettel ígért tízezer márká.⁹¹ Nagyjából egy esztendővel a budai találkozó után, 1373 júniusában a fegyvernyugvás lejártakor a két gyermek egybekelésének kérdése ismét előtérbe került. Ekkorra a házassági tervek a magyar király részéről letisztultak,

⁸³ CDH IX/4. 390.; *Skorka R.*: Kronológia i. m. 653.

⁸⁴ IV. Károly fiai sorában Zsigmond ténylegesen a harmadik volt, mivel a császár második házasságából született Vencel még kisgyermekként meghalt. *Hönsch, J. K.*: Kaiser Sigismund i. m. 32.

⁸⁵ *Károlyi Árpád*: Adalék Mária és Zsigmond eljegyzésének történetéhez. *Századok* 11. (1877) 19. és 5. jegyz.

⁸⁶ Amennyiben feltevésünk helytálló, Hedvig nem született később, mint az 1373. év legelején.

⁸⁷ Visegrád és Buda Lajos-kori szerepéről lásd *Mészáros Orsolya*: Az elit és az udvar. In: *Az Anjou-kor hatalmi elitje*. Szerk. Csukovits Enikő. Bp. 2020. 189–209., továbbá *Weisz Boglárka*: Az Anjou-kori királynéi udvar két legfőbb méltósága. In: *Királynék a középkori Magyarországon és Európában* i. m. 92–97.

⁸⁸ *Skorka R.*: Kronológia i. m. 654.

⁸⁹ *Monumenta historica Boemiae*. II. Collegit P. Gelasius Dobner. Pragae 1768. 383–384.

⁹⁰ [...] intentio regis est, dictae filiae suae nomine dotis dare ducenta millia florenorum. Uo.

⁹¹ Az 1340-es évektől egy márká négy aranyforintot ért. *Engel P.*: 14. századi magyar pénztörténet i. m. 75.

ez egyszersmind azt is jelentheti, hogy immáron megszületett harmadik leánygyermek, ami nem teremtett új helyzetet az eredeti elgondolásokban. A Lajos által 1373. június 21-én kiállított elismervény értelmében – melyben Mária nevű lányát már név szerint említik – a házassági szerződés ügyében tanúsított korábbi elköteleződés mit sem változott az elmúlt hónapokban.⁹² Ennek tudható be, hogy augusztusban Wittelsbach Ottó brandenburgi örgróf hiába várta I. Lajostól a katonai segítséget, és – miután IV. Károly több várat és várost elfoglalt az örgrófság területén – kénytelen volt önként megadni magát. Mindez pedig azt jelentette, hogy a Wittelsbachok végleg lemondtak a Brandenburgi Örgrófságról a Luxemburgok javára.⁹³ Az 1374. esztendő a magyar király azzal a megnyugtató tudattal zárhatta le, hogy valamennyi leányának jövőjét kielégítően elrendezte. Katalint augusztus 10-én eljegyezték V. Károly francia király másodszülött fiával, Lajossal,⁹⁴ a magyar uralkodó az az idő szerint Johanna nápolyi királynő kezén lévő Szicíliai Királyságot ígérte a Valois-hercegnek azzal a már ismert, hozományokra vonatkozó megkötéssel, hogy a területeket Katalin és Lajos közös utódai öröklik majd, ha azonban a hercegnő idő előtt, gyermektelenül halna meg, a hozomány visszaszáll a magyar királyra.⁹⁵

1374-ben Mária ügyében újabb fejleményként decemberben XI. Gergely pápa – támogatásáról biztosítva a magyar Anjou–Luxemburg szövetséget – felmentést adott a gyermekek frigyéhez,⁹⁶ akik anyai ágon I. Ulászló lengyel király ük-, illetve dédunokái voltak.⁹⁷ Néhány hónap múltán, 1375. április 15-én IV. Károly sort kerített arra, hogy Lajos mindkét országát képviselő világi és egyházi előkelőket eskessen fel Mária és az ekkorra brandenburgi örgrófi méltóságba emelkedett Zsigmond jövőbeli házasságkötése mellett. A morvaországi Brünn városában a teljes Luxemburg-dinasztia jelenlétében Telegdi Tamás esztergomi érsek, Demeter erdélyi püspök, Opuliai László herceg, Lackfi István erdélyi vajda, Szepesi Jakab szepesi ispán, országbíró, valamint a lengyelországi és a kujáviai kapitányok ígéretet tettek nemcsak arra, hogy a magyar király életében és azt követően is elősegítik, hogy amint a király lánya a szerződésben kikötött törvényes kort betölti (*domicella annos etatis sue in literis contractus expressos compleverit*), nyomban összeházasítják Zsigmonddal, hanem azt is szorgalmazni fogják Lajosnál, hogy augusztus 15-ig további nyolcvan lengyel- és magyarországi

⁹² DF 287480.

⁹³ *Skorka R.*: Kronológia i. m. 654–655.

⁹⁴ Erről legutóbb lásd *Csukovits E.*: Az Anjouk Magyarországon II. i. m. 125.

⁹⁵ *Pór A.*: Nagy Lajos i. m. 531–532.

⁹⁶ *Vet. Mon.* II. 305. sz.

⁹⁷ Luxemburgi Zsigmond anyjának, Pomerániai Erzsébetnek a nagyapja I. Kázmér lengyel király (1333–1370) volt, aki I. Lajos anyjának, Piast Erzsébetnek volt édestestvére, apjuk I. Ulászló lengyel király (1320–1333).

főpap és báró tegyen az övékhez hasonló fogadalmat, és azt foglalják pecsétjükkel ellátott dokumentumba.⁹⁸ A fenti hét személy kinyilvánította továbbá, hogy a házassági szerződés beteljesülését sem háborúság, sem más ehhez fogható körülmény nem akadályozhatja meg, ami arra utal, hogy 1375-re a dinasztikus érdekek felülkerekedtek az aktuálpolitikai tényezőkön. Azt persze nem tudhatjuk, hogy egy esetleges újonnan kirobbanó magyar Anjou–Luxemburg viszály miként befolyásolta volna a fenti megállapodást, azt azonban állíthatjuk, hogy az események nem mindenben igazolták IV. Károly előzetes elvárásait. Noha nincs nyoma annak, hogy a magyar és lengyel hatalmi elit ennyire jelentős számban kiállt volna az ügy mellett, az egyetértésük és támogatásuk kinyilvánítására vonatkozó igény azonban eszünkbe juttathatja a korábban Vencel és Erzsébet esetében tapasztalt megfigyelésünket, mikor is a két ifjú egybekelése mellett a cseh rendek bizonyosan esküt tettek. A fent említett magyar és lengyel urak brünni fogadalmá ehhez hasonlóan erősíti azt a feltevésünket, hogy a dinasztikus kapcsolatok kialakítása nem személyes jellegű ügynek tekinthető, hanem annak szélesebb társadalmi elfogadottságon kellett nyugodnia. Láttuk, a császár részéről már 1372-ben felvetődött a jegyesek közös udvarban történő nevelkedésének gondolata, amely Lajos király első hitvesének példáját juttathatja eszünkbe. Annak ugyan nem találjuk nyomát, hogy Mária 1378-ig, tehát IV. Károly császár elhunytáig a cseh királyi udvarba költözött volna, azt követően pedig bizonyosan nem történt meg, hiszen nővére, Katalin 1378. évi halála után személye túlságosan is felértékelődött ahhoz, hogy elhagyja a Magyar Királyságot. A jegyesek összeköltözése azonban így is megvalósult, hiszen 1379 decemberében, miként az jól ismert tény, Zsigmondot – aki ekkor már tizenkettedik életében járt – Lajos király udvarába küldték, hogy jövendőbelijével, az ekkor nyolcesztendő Máriaival együtt nevelkedjék.

Lajos király másik, felnőtt kort megért leánya, Hedvig életében is sorsdöntőnek bizonyult az 1374. esztendő. Hasonlóan nővéréhez, Máriához, ő is nagyjából egyesztendő lehetett, mikor mátkaságát illetően az első döntés megszületett. Választottját, akárcsak nővére, Hedvig is, az 1371. október 16-i fegyvernyugvásnak köszönhető, amelyet Lajos király nem csupán IV. Károllyal, de annak szövetségeseivel, vagyis III. Albert és III. Lipót osztrák hercegekkel is aláírt. A fegyverszüneti megállapodás lejártá előtt nyolc hónappal, 1372. október 16-án a Habsburg-herceggel a béke is megszületett,⁹⁹ a sietség annál is inkább érthető, hiszen a magyar király partnert keresett adriai terveinek megvalósításához. Az 1373. március 9-én Bécsben összekovácsolódott, Velence elleni együttműködéshez a két osztrák

⁹⁸ DF 287481.

⁹⁹ *Skorka R.*: Kronológia i. m. 654.

hercegen és a magyar uralkodón kívül Francesco Carrara padovai birodalmi helytartó is csatlakozott.¹⁰⁰ Hedvig 1374. évi eljegyzésére ezen társulás zálogaként tekinthetünk, legalábbis erről árulkodik III. Lipót osztrák herceg 1374. augusztus 18-án kiállított oklevele, amely szerint a Habsburg-herceg elsőszülött fiát, Vilmost Lajos király fiatalabb lányának, Hedvignek ígéri hitvesül,¹⁰¹ még hozzá az osztrák hercegek fiai és fivérei esetében megszokott hitbérrel (*cum maritagio sive donatione propter nuptias*,¹⁰² *sicut caeteri princeps et duces Austriae pro suis filiis et fratribus facere consueverunt*), melynek összegét azonban az okirat elhallgatja előttünk. Azzal a kitételrel, hogy ha Lipót meghalna, Lajos védelme alá veszi Vilmost és Lipót más örököseit, s ennek fejében Lajos halála esetén Lipót is védelmet ígér Hedvignek és nővéreinek. Az ellenoldali fél válasza sem váratott sokat magára, 1375. március 4-én a Budán tartózkodó Lajos is elismerte, hogy ifjabb lányát, Hedviget (*Hedwigam, natam nostram iunioerem*) Vilmosnak ígéri hitvesül, hangsúlyozva ugyancsak a kölcsönös támogatásra, nem különben a hozományra vonatkozó részleteket, utóbbi hasonlóan határozva meg, mint Lipót, vagyis miként az a magyar uralkodók lányai és nővérei esetében szokásos (*cum dote*¹⁰³ *sive dotalicio propter nuptias, sicut ceteri princeps et reges Hungariae filias et sorores suas dotare consueverunt*).¹⁰⁴ Olybá tűnik tehát, ha hihetünk a két okiratnak, hogy a 14. század hetvenes éveire mind a Habsburg-hercegekkel, mind pedig a magyar hercegi királylányokkal születésük sorrendjétől függetlenül egységes tarifa szerint szabták meg a hitbért, illetve a hozományt, ez azonban minden jel szerint a király testvérének gyermekeire már nem volt érvényes. Katalinnal a nápolyi örökséget adta a magyar uralkodó, ennek értékét felbecsülni nyilván nem lehet.¹⁰⁵ Mária kezével kétszázezer aranyforint járt, s egy későbbi irat Hedvig hozományát is számszerűsíti: az 1378. június 15-én Hainburgban kelt dokumentumban Lajos azon túl, hogy megnevezi a Hedviggel adandó kétszázezer aranyforintnyi összeget, engedményt tesz Lipót felé, hogy a korábban Vilmostal felajánlott háromszázezer forint helyett adjon ugyanannyit, mint ő a lányával.¹⁰⁶ Nem felejthetjük el azt sem, hogy az Anjou-hercegek, László, Lajos és István esetében felajánlott hitbér is egyformán tizenötezer márkát tett ki. Tehát az 1374. évi oklevélnek nemcsak az az állítása lehet igaz, hogy az Anjou-uralkodók

¹⁰⁰ Uo.; Az 1373. évi Velence elleni háborúról lásd *Pór A.*: Nagy Lajos i. m. 473–483.

¹⁰¹ ADE III. 85–86.

¹⁰² Hitbéréknt való értelmezésére – mint László herceg és István herceg esetében – lásd *dos est donatio propter nuptias uxori a marito facta*. Vö. *Illés J.*: A magyar házassági vagyonyjog i. m. 16. 1. jegyz.

¹⁰³ Bajor Margit esetében is ezzel az értelmezéssel találkoztunk. A *dos* eredeti, római jogi értelemben vett hozomány jelentéssel történeti használatáról *Illés J.*: A magyar házassági vagyonyjog i. m. 16. és 2. jegyz.

¹⁰⁴ ADE III. 103–104.

¹⁰⁵ Csak viszonyításképpen Hóman Bálint hozzávetőleg másfélmillió aranyforintra becsüli azt az összeget, amelyet 1343-ban a Szicíliai Királyság megszerzéséért Piast Erzsébet magával vitt. *Hóman Bálint*: A Magyar Királyság pénzügyei és gazdaságpolitikája Károly Róbert korában. Bp. 1921. 136.

¹⁰⁶ DF 258366.

lányait és nővéreit azonos hozomány illette, de az Anjou-királyok fiai és fivérei esetében is azonos volt a hitbér, és a fentiek alapján ugyanez a szokás figyelhető meg a korszakban a Habsburg- és a Luxemburg-dinasztiánál is.

A Hainburgban kiállított oklevél más eseménnyel is összefügg, mint azt megtudjuk Lajos király 1380-ban kelt beszámolójából. Hainburg városában ugyanis Demeter, aki akkor még nem viselte a bíborosi méltóságot, csak esztergomi érsek volt, a helyi plébániatemplomban a kellő ünnepélyességgel összekötötte Hedviget és Vilmost, akik még akkor éjszaka egyazon ágyba fektetettek és egyesítették (*ea nocte fuerint in vno lecto positi et coniuncti*),¹⁰⁷ a két gyermek bizonyosan a fentiekben megismert, német módon történő elhalás intézményén esett át. Az eseményre vélhetően a fenti hitbér csökkentésével egyidőben, vagyis 1378 júniusának közepén került sor.¹⁰⁸ Az 1380. évi királyi elbeszélésből azonban más is kiderül, nevezetesen, hogy a király még akkor a lányát – a csak *frater* kifejezéssel illetett – Lipót osztrák herceg udvarába engedte át (*eam in domum praedicti fratris nostri eo tempore transmittentes*).¹⁰⁹ A kortárs Matthäus, másként Gregor Hagen 1406-ban összeállított¹¹⁰ osztrák krónikája szerint Hedviget Bécsbe vitték, ahol néhány esztendeig fejedelmi neveltetésben volt része.¹¹¹ Bizonytalanságot ébreszthet bennünk Hedvig éveken át tartó bécsi nevelkedésével kapcsolatban, hogy tudjuk, az 1379. szeptember 25-ei neubergi szerződéssel Lipót herceg székhelye Stájerországba tevődött át, míg Alsó-Ausztria III. Alberté maradt.¹¹² Hedvig Lipót udvarában kapott fejedelmi neveltetéséről azonban méltóképpen tanúskodik egy 1380. február 25-én Grazban kiállított oklevél, amelyben Lipót herceg kedves lánya, az ifjú magyar királynő udvarmesternőjének (*hofmeisterin unser lieben tochter, der jungen kuniginn von Ungern*) adósleveleit érvénytelenítette.¹¹³ Az udvari tisztségeket betöltő nemesek feleségeiből, illetve özvegyeiből választott udvarmesternők feladatai közé az úrnője szolgálatában álló személyek, udvarhölgyek felügyelete és irányítása tartozott.¹¹⁴ A mintegy hétesztendőss Hedvig udvarmesternője, a krajnai származású

¹⁰⁷ CDH IX/5. 377.

¹⁰⁸ Ha valóban június 15-én kötöttek házasságot, Demeter zágrábi püspök ekkor már választott esztergomi érsek lehetett Vö. *Engel Pál: Magyarország világi archontológiája 1301–1457. I–II. Bp. 1996. I. 64.; Demeter 1378. szeptember 18-án lett bíboros. Uo.*

¹⁰⁹ CDH IX/5. 377.

¹¹⁰ *Franz Martin Mayer: Untersuchungen über die österreichische Chronik des Matthäus oder Gregor Hagen. Archiv für österreichische Geschichte 60. (1880) 325.*

¹¹¹ *Matthaei cujusdam, vel Gregorii Hageni Germanicum Austriae Chronicon. In: Scriptorum rerum Austriacarum veteres ac genuini. I. Edidit Hieronimus Pez. Lipsiae 1721. (a továbbiakban: Hageni Chronicon) 1147.*

¹¹² *Krieger, K-F.: Die Habsburger i. m. 147–148.*

¹¹³ *Reg. Habs V/3. 1940. sz.*

¹¹⁴ *Christian Lackner: Hof und Herrschaft. Rat, Kanzlei und Regierung der österreichischen Herzoge (1365–1406). München 2002. 52.*

Leopold von Reutenberg özvegye, Elisabeth von Reutenberg volt, aki korábban ugyanezen minőségében Lipót herceg feleségének, Viridis Viscontinak bizalmasaként tevékenykedett.¹¹⁵ Vilmos és Hedvig az együtt töltött évek során bizonyosan jártak a Magyar Királyságban is, legalábbis erre lehet következtetni egy 1381 júniusa után keletkezett levélből, amelyben a pozsonyiak beszámolnak arról, hogy a király parancsára részt vállalnak azon költségekből, amelyeket az osztrák herceg és a magyar király lányának óvári tartózkodása alkalmával a helyiek a pár ellátására fordítottak.¹¹⁶ Persze az is előfordulhat, hogy az ifjak akkor álltak meg Óváron, mikor Lajos király udvarába tartottak, Hagen ugyanis arról is megemlékezik, hogy midőn a király érezte a vég közeledtét, magához hívatta Hedviget, akit Vilmos is Magyarországra kísért.¹¹⁷

Nem tudni, hogy Lipót herceg, akárcsak korábban IV. Károly, maga támasztott-e igényt arra, hogy az uralkodó családján kívül a Magyar Királyság főpapjai, bárói és más urak is nagy számban kiálljanak Hedvig és Vilmos házassága mellett. Az mindenesetre biztos, hogy Lajos király 1380. február 12-én Zólyomban az ott tartózkodó két érsekkel és hét püspökkel, valamint a világi elit huszonkilenc tagjával eskü alatt fogadtatta meg, hogy a közte és az osztrák herceg között létrejött egyezséget maguk és utódaik nevében is támogatják, s a két gyermek között kötött házasság kiteljesedését elősegítik és érvényben tartják.¹¹⁸ Egy bő esztendővel később újabb alattvalók kötelezték el magukat az ügy érdekében, olyanok, akik korábban ilyen alkalmakkor nem jutottak szerephez. 1381. március 20-án ugyanis kilenc magyarországi város bírása és esküdtpolgárai jelentek meg (Bécs)újhelyen, hogy egy latin és egy német nyelvű oklevelet kiállítva magukra és utódaikra nézve elismerjék a magyar királyi hercegnő és az osztrák herceg között kötött házassági szerződés (*matrimonialis contractus/heyratprief*) valamennyi pontjának és ígéretének megtartását.¹¹⁹ A Buda, Visegrád, Fehérvár, Sopron, Kassa, Trencsén, Zágráb, Nagyszombat és Pozsony várospecsétjeivel ellátott okirat két nyelven és stájer földön született, elsősorban tehát az osztrák fél megnyugtatótatását tartva szem előtt.

Tanulmányunkban a magyarországi Anjou-uralkodóknak a szomszédos országokhoz fűződő dinasztikus szerződésai révén vizsgáltuk az uralkodóházak közötti eljegyzések és házasságkötések 14. századi politikai, jogi és gazdasági jellemzőit. Nem vitás, hogy a bemutatott házassági szerződések hűen tükrözik a Magyar

¹¹⁵ Elisabeth von Reutenberg Hedvig után ismét a Visconti-hercegnő udvarmesternője lett. *Lackner, C.:* Hof und Herrschaft i. m. 52.

¹¹⁶ DF 239215. Az oklevél a benne szereplő pozsonyi magisztrátus és Szegi Mihály óvári várnagyi hivatala alapján datálható.

¹¹⁷ Hageni Chronicon 1147.

¹¹⁸ CDH IX/5. 378–380.

¹¹⁹ A két oklevél kiadását lásd *Kertész Balázs:* Székesfehérvár oklevelei és levelei 1249–1526. Székesfehérvár 2019. 77–79.

Királyság külpolitikai kapcsolatainak, dinasztikus törekvéseinek időről időre bekövetkező változását, fordulópontjait; ezek a politikai tényezők megváltoztathatták az aktuális szereplők személyét, de többnyire nem befolyásolták a házassági elköteleződés forгатókönyvét. A szövetség zálogaként létrejövő frigy írott és íratlan szabályok szerint valósult meg, előbbiekben a felek között kötött házassági szerződések értendők, utóbbiakon olyan szokásjogban gyökerező elemek, mint a leendő ara szemrevételezése vagy az elhálás intézményének eltérő módjai. Több példával is igazoltuk, hogy a politikai együttműködést megpecsételő házassági szerződések a lehető legkörültekintőbben szabályozták a felekre vonatkozó teendőket, kötelezettségeket és jogi intézményeket, vonatkozzanak azok a diszpenzáció megszerzésének körülményeire, az átadás helyszínére és idejére, a náosztól való jogos elállás esetére, a házasság megkötésének időpontjára, a létrejövő frigy vagyoni jogi elemeire. A házassági szerződésben kiemelt hangsúlyt kapott a hitbér és a hozomány összegének rögzítése, illetve átadási módja és az annak fejében lekötött jövedelmek és birtokok felsorolása, valamint azok további sorsa sikeres, avagy a sikertelen házasság esetén. Megfigyeléseim szerint a 14. században a magyar uralkodó a fiaival és a fivéreivel azonos összegű hitbért, illetőleg a lányaival és a nővéreivel azonos összegű hozományt biztosított, hasonlóan más, szomszédos országok uralkodójához. Szemléltomást a beházasodó leányok hozományuk és hitbérük fejében a mindenkori királyné birtokaiból és járandóságáiból részesültek. A dinasztikus házasságoknak az Anjou-kor végére szélesebb társadalmi elfogadottságon kellett nyugodniuk; míg kezdetben elegendő volt az uralkodóházak között létrejött megállapodásban a szűk tanácsadói testület támogatása, a század második felére előbb az egyházi és világi elit tagjai, majd a városok is esküt tettek és írásba foglalták a szerződés megtartásának kötelezettségét.

MARRIAGES OF CONVENIENCE, FORCED BETROTHALS

The Political, Economic, and Legal Features of Dynastic Agreements in the Kingdom of Hungary in the Fourteenth Century

By Renáta Skorka

SUMMARY

The dynastic marriages of the Hungarian Angevins were realised according to written and unwritten rules: the former was realized through the marriage contract, whereas the latter covered such customary elements as inspecting the bride or the various ways of consummating the marriage. The marriage contracts regulated the acquisition of dispensation, the delivery of the bride, the right of refusal, the time of the nuptials, their details concerning property laws, with special emphasis on the morning-gift and dowry,

as well as, the revenues and lands on which these were secured. In this period, the king of Hungary provided a morning-gift of equal value to all the spouses of his sons and brothers, and a dowry of equal size for the royal daughters and sisters. The dowry and morning-gift of women who married into the Hungarian royal family were secured through the reginal estates and revenues. By the end of the Angevin period the dynastic marriages were supported on a wider social scale, and not only the members of the ecclesiastical and lay elite but also the towns confirmed them by oath.